

КОНЦЕПЦІЯ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

В. Г. Федоренко,

д. е. н., професор, перший віце-президент Спілки будівельників України

А. М. Тугай,

д. т. н., професор, ректор КНУБА

А. Ф. Гойко,

к. е. н., професор, завідувач кафедри економіки будівництва КНУБА

В. Б. Джабейло,

ст. н. с. РВПС України НАН України

Запропоновано проект концепції кластерної політики в Україні

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах формування глобальної економічної системи на пост-індустріальних засадах економіка і міжнародна конкурентоспроможність окремих країн значною мірою обумовлюється інтелектуалізацією основних факторів виробництва та наявністю потужного інноваційного потенціалу. Звичайно, інтеграція України у світовий економічний простір та її вступ до світової організації торгівлі (СОТ) стала незворотнім процесом і одночасно шансом для національної економіки суттєво зміцнити свої позиції на зовнішніх ринках, увійти до числа лідерів світового експорту.

Однак наслідки цього процесу мо-

жуть бути й непередбачуваними, якщо не вжити відповідних заходів для захисту національних економічних інтересів, виходячи з того, що економіка країни по рівню розвитку належним чином ще не підготовлена до співпраці в умовах СОТ і по конкурентоспроможності значно поступається багатьом країнам світу (дані рейтингів і значень індексів глобальної конкурентоспроможності країн світу, що надала Global Competitiveness Report 2007—2008, наведені в таблицях 1 і 2).

В умовах посилення процесів глобалізації і міжнародної конкуренції, що характеризують сучасну світову економіку, в Україні з'явилися об'єктивні передумови і нагальна необхідність зміни парадиг-

ми управління конкурентоспроможністю, яка полягає у відмові від традиційної промислової політики і переході до сучасної, заснованої на кластерах (кластерної політики). Необхідність переходу до кластерної політики модернізації та побудови сучасної конкурентоспроможної економіки України зумовлено на сьогодні низкою наступних обставин.

Одна їх частина пов'язана з входженням країни в європейський економічний простір, що потребує суттєвого впорядкування правил економічного розвитку відповідно до започаткованих у науково-технічному просторі в Європі, де його основні тенденції визначені положеннями Лісабонської стратегії, які значною мірою відповідають нагальним потребам України.

Друга — це необхідність урахування загальних системних вимог до процесу вдосконалення економічного розвитку, які висуваються з боку глобалістики, зокрема створення мережених форм.

Третя — це необхідність врахування традицій, які склалися при виборі напрямів вдосконалення господарчої діяльності, основні принципи якої базуються на підходах М. Портера, який розробив і теоретично обґрунтував концепцію кластерного розвитку бізнесу, модель якого позитивно апробована в багатьох високо-розвинених країнах світу (США, Фінляндія, Німеччина, Японія і ін.) і її застосування має визначити позитивні наслідки.

Четверта — це осмислення глобальних трансформацій світової економічної системи, значимість якої виходить із прагматичних підстав економічного порядку, а саме — яким чином найбільш ефективно будувати національну еконо-

Таблиця 1. Дані рейтингів і значень індексів конкурентоспроможності країн світу (Global Competitiveness Report 2007—2008)

Показник		США	Фінляндія	Німеччина	Китай	Індія	Польща	Туреччина	Росія	Казахстан	Україна	Грузія
Інституції	Ранг	33	1	7	77	48	82	55	116	80	115	86
	Значення індексу	4,76	6,16	5,83	3,71	4,32	3,65	4,13	3,10	3,67	3,12	3,62
Інфраструктура	Ранг	6	10	1	52	67	80	59	65	71	77	83
	Значення індексу	6,10	5,84	6,65	3,97	3,45	3,03	3,68	3,48	3,22	3,09	2,92
Макроекономічна стабільність	Ранг	75	9	60	7	108	56	83	37	25	82	93
	Значення індексу	4,78	5,87	4,93	6,03	4,21	5,01	4,66	5,35	5,63	4,67	4,49
Охорона здоров'я, початкова освіта	Ранг	34	1	40	61	101	36	77	60	94	74	82
	Значення індексу	6,00	6,58	5,88	5,49	4,92	5,96	5,31	5,51	5,09	5,37	5,26
Вища освіта	Ранг	5	1	20	78	55	35	60	45	57	53	86
	Значення індексу	5,68	6,01	5,33	3,77	4,13	4,62	4,05	4,33	4,11	4,20	3,59
Ефективність товарного ринку	Ранг	12	10	14	58	36	69	43	84	63	101	83
	Значення індексу	5,32	5,35	5,29	4,26	4,66	4,12	4,54	3,94	4,20	3,74	3,95
Ефективність ринку праці	Ранг	1	29	47	55	96	49	126	33	15	65	28
	Значення індексу	5,71	4,75	4,45	4,40	4,07	4,44	3,60	4,70	4,95	4,30	4,75
Розвиток фінансових ринків	Ранг	11	17	14	118	37	64	61	109	80	85	84
	Значення індексу	5,68	5,58	5,64	3,35	4,93	4,32	4,40	3,60	4,02	3,96	3,98
Розвиток технологій	Ранг	9	11	21	73	62	51	53	72	77	93	103
	Значення індексу	5,43	5,36	5,05	3,00	3,17	3,44	3,39	3,03	2,98	2,75	2,56
Місткість ринку	Ранг	1	49	5	2	3	22	18	9	56	26	108
	Значення індексу	6,83	4,08	5,90	6,80	6,16	4,88	4,97	5,54	3,91	4,62	2,49
Рівень розвитку бізнесу	Ранг	7	11	1	57	26	68	41	88	85	81	123
	Значення індексу	5,60	5,46	5,93	4,18	4,81	4,04	4,45	3,70	3,76	3,83	3,14
Інновації	Ранг	1	3	7	38	28	58	53	57	75	65	110
	Значення індексу	5,77	5,67	5,46	3,60	3,90	3,28	3,36	3,31	3,10	3,22	2,65

Таблиця 2. Індекси глобальної конкурентоспроможності країн світу, 2007–2008

(Максимальний ранг — 1, максимальне значення індексу — 7)		
Країна	Ранг	Значення
США	1	5,67
Швейцарія	2	5,62
Німеччина	5	5,51
Фінляндія	6	5,49
Японія	8	5,43
Великобританія	9	5,41
Південна Корея	11	5,40
Канада	13	5,34
Тайвань	14	5,25
Ізраїль	17	5,20
Франція	18	5,18
Чилі	26	4,77
Естонія	27	4,74
Іспанія	29	4,66
Чехія	33	4,58
Китай	34	4,57
Італія	46	4,36
Угорщина	47	4,35
Індія	48	4,33
Польща	51	4,28
Туреччина	53	4,25
Росія	58	4,19
Казахстан	61	4,14
Греція	65	4,08
В'єтнам	68	4,04
Бразилія	72	3,99
Україна	73	3,98
Єгипет	77	3,96
Ямайка	78	3,95
Болгарія	79	3,93
Грузія	90	3,83
Албанія	109	3,48
Чад	131	2,78

міку, щоб реально одержати відповідні дивіденди для економіки України та підвищити добробут її громадян.

Актуальність вирішення названих проблем зростає в міру проведення системних змін у глобальній економіці, які характеризуються, з одного боку, жорсткою конкуренцією на світовому і регіональних ринках, з іншого — уповільненням темпів економічного зростання у провідних країнах світу (насамперед в США), знеціненням долара США, економічним спадом, інфляцією, затоваренням на ринках збуту товарів тощо. Звичайно, що на цей виклик Україна має відповідати системною модернізацією своєї економіки, яка була б конкурентоспроможною і ефективною.

Покладаючись на світовий досвід останніх двох десятиріч, можна стверджувати, що в умовах ринкової глобалізації швидкий підйом провідних секторів виробництва повинен здійснюватися на основі застосування окремих соціально-інтеграційних систем, найефективнішою з яких є інноваційні кластерні об'єднання, та проведення відповідної кластерної

політики, виходячи навіть з того, що загально визнаним є той факт, що кластери — один з найважливіших інструментів розвитку регіонів у кластерного підходу немає альтернативи. Тим паче, що в регіонах є точкові передумови для створення кластерів. У даному аспекті доцільними і сучасними є розробки, що обґрунтовують формування територіально-виробничих комплексів на регіональному рівні на основі побудови кластерів.

При їх формуванні доцільно додержуватись наступних існуючих правил, які визначають економічний успіх регіону:

1. Регіони — це двигуни світової економіки, джерела економічного процвітання.

2. Галузеві кластери — двигуни економічної результативності регіонів. На світовому ринку двигунами економіки регіонів є не окремі фірми, а конкурентоспроможні галузеві групи. Швидко рослі кластери — кластери високих технологій. Саме технологія є рушійною силою всіх кластерів.

3. Переваги економічних ресурсів створюють конкуренцію між кластерами. Регіональні галузі конкурентоспроможні тоді, коли вони добиваються переваг спільно з своїми партнерами, постачальниками і офіційними організаціями.

4. Співпраця — застава досягнення економічної переваги. Регіони, які здатні розвиватися і створювати переваги, організують співпрацю і адаптуються до нових умов.

ВСТУП

Концепція кластерної політики України, виходячи із стану справ в економіці, необхідності її модернізації, містить конкретні шляхи та механізми розвитку територіальних виробничих кластерів (далі кластерів) в Україні, які є однією з умов підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки і інтенсифікації механізмів приватно-державного партнерства, направлених на суттєве зростання добробуту і якості життя населення.

Виходячи з необхідності підвищення науково-технічного рівня виробництва та створення в Україні відповідного конкурентного середовища, питання науково-методичного забезпечення розвитку кластерних формувань в країні набувають загальнодержавного значення. Про це можна судити за розробленими Державним комітетом України із питань регуляторної політики і державного підприємництва "Методичними рекомендаціями формування і реалізації регіональних програм розвитку малого підприємництва", де в розділі "Ресурсне і інформаційне забезпечення, подальше формуван-

ня інфраструктури" відмічається: "Виходячи з досвіду розвинутих країн, перспективним напрямом вдосконалення підприємницького клімату за рахунок зміцнення малого підприємництва є інтеграція малих, середніх і крупних підприємств, різновидами якої є субконтракція, кластеризація і франчайзинг". Ще більш чіткі основні напрями кластерного розвитку започатковані в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків", затвердженої Постановою Уряду України від 16 січня 2008 р. № 14. У Програмі Уряд серед основних стратегічних орієнтирів економічної політики виділив наступні пріоритети:

"...економічне стимулювання створення конкурентоспроможних виробництв, залучення ресурсного потенціалу регіонів, забезпечення розвитку їх науково-технічного та інноваційного потенціалу, подолання депресивності території, створення умов для формування в кожному регіоні високотехнологічного господарського комплексу, в тому числі на кластерній основі;

— визначення на законодавчому рівні та запровадження страхування ризиків реалізації інноваційних проєктів, створення інноваційних та економічних кластерів;

— розроблення національної концепції міжнародного науково-технічного співробітництва, яка передбачає: напрями участі вітчизняних суб'єктів господарювання у міжнародній науково-виробничій кооперації, зокрема у транснаціональних інноваційно-інвестиційних кластерах;

— заохочення об'єднання малих та середніх підприємств у ділові мережі та формування регіональних кластерів підприємств та інституцій;

— оптимізація регіональних та між-регіональних промислових комплексів; сприяння створенню регіональних промислових кластерів, передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості".

Очевидним є і той факт, що реалізація завдань, закладених у Програмі діяльності Уряду, вимагає консолідації всього українського суспільства навколо певних ідей і парадигм суспільного розвитку, які повинні сприяти гідному входженню країни в глобальний світ, оптимальної участі нашої країни в складних глобальних процесах. Слід відзначити і те, що використання науково-технічного підходу вже зайняло одне з ключових місць в стратегіях соціально-економічного розвитку ряду суб'єктів України і муніципальних утворень. Кілька проєктів розвитку територіально-виробничих кластерів вже реалізується в ініціативному порядку.

Десятирічний досвід впровадження і розвитку нових виробничих систем в Україні (спочатку на Поділлі, а потім в Прикарпатті і Поліссі, Севастополі) підтверджує перспективність і ефективність інтеграційних зусиль, які дозволяють добитися зростання регіональної конкурентоспроможності, а на цій основі і більш високої якості життя як в окремих регіонах, так і на національному рівні.

Світовий досвід і ініціативи окремих регіонів України підтвердили істинність твердження про те, що конкурентоспро-

можність не є статичним станом компанії, регіону чи галузі, а є динамічним процесом реалізації зусиль заради зростання продуктивності шляхом більш ефективного використання ресурсів території, регіону і їх виробничих кластерів.

Основні ознаки таких утворень є формування сприятливих передумов для максимальної співпраці науки з виробництвом і розвитку регіонального науково-виробничого та соціально-економічного потенціалів. Фактично такі структури відображають активізацію процесів міжфірмової кооперації, є відносно новою формою стратегічних альянсів наукових та промислових ресурсів.

В основу всіх цих форм покладено наступні визначальні принципи:

- створення максимально сприятливих умов для розвитку наукоємного виробництва, інноваційного бізнесу;

- максимальне зближення, у тому числі територіальне, науки, виробництва, комерції;

- поєднання "під одним дахом" фірм, які розробляють і забезпечують комерційну реалізацію різних видів наукоємної продукції та сприяють прискоренню процесам обміну науково-технічною інформацією;

- формування "парникових" умов для інкубаційного періоду становлення малих інноваційних фірм, проведення першого найбільш ризикового етапу науково-технічних розробок.

Фактично цих принципів дотримуються майже в усіх країнах світу при формуванні регіональних науково-технічних інституцій. Водночас із врахуванням національних науково-технічних та інноваційних пріоритетів такі регіональні інституції мають певні організаційно-економічні особливості. Таким різновидом кластерів є технопарки. Вони все частіше стають не лише національними чи регіональними науково-технічними центрами створення та впровадження новітніх розробок, а й центрами міжнародного співробітництва, які стали потужними генераторами нових технологій і забезпечують високий, у 3—10 разів вищий, ніж у переробній промисловості, рівень прибутковості вкладених ресурсів. Так, наприклад, за результатами діяльності технопарку "Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона" випуск інноваційної продукції за 2000 — 2003 рр. збільшився з 1,1 до 831,0 млн грн., а експорт інноваційної продукції відповідно з 1,0 до 73,6 млн грн.

Доцільність та ефективність свого існування за відносно короткий час діяльності довели технопарки "Київська політехніка" та "Інститут монокристалів", які були сформовані за рішенням Кабінету Міністрів України "Про створення Комісії з питань державної підтримки технологічних парків". Пріоритетними напрямками діяльності технопарку "Київська політехніка" є:

- комп'ютерні й телекомунікаційні технології для навчання, наукових досліджень, мікроелектроніки та нанотехнології;

- нові та нетрадиційні технології енергозабезпечення, технології ефективного використання низькосортного палива.

Слід акцентувати увагу й на те, що підприємства кластера набувають значних переваг, заснованих на зростаючих

можливостях застосування інноваційного потенціалу, породжуваних об'єднаннями.

По-перше, кластери підвищують продуктивність фірм і галузей за рахунок наступних чинників: ефективної спеціалізації і розподілу праці; ефекту масштабу; доступу до технологій, постачальників, кваліфікованої робочої сили, інформації; бізнес-послуг тощо.

По-друге, кластери створюють можливості для інноваційного і виробничого зростання.

По-третє, кластери стимулюють і полегшують формування нового бізнесу, що підтримує інновації і розширення кластера: використання венчурного капіталу і розвиток швидкозростаючих підприємств; зв'язки усередині кластера сприяють появі взаємодоповнюючих навиків, технологій, субсидій, що дозволяє брати участь у більш крупних операціях, в яких окремі фірми (підприємства) не конкурентоздатні.

Переваги кластерного підходу для органів влади (державних міністерств, регіональних адміністрацій тощо) полягають у тому, що він дозволяє комплексно і системно розглядати ситуацію в групі взаємозв'язаних підприємств, які відносяться до різних галузей. Крім того, кластерний підхід дає можливість використовувати як "стрижень" стратегії розвитку ініціативи кластера, висунуті і реалізовані лідерами бізнесу, які таким чином будуть гарантовані та успішно реалізовані. Цей підхід надає великі можливості для підвищення як конкурентоспроможності місцевого бізнесу, так і ефективності соціально-економічної політики регіональної влади.

Отже, підвищення конкурентоспроможності і диверсифікації економіки обумовлює необхідність розробки Концепції кластерної політики в Україні (далі — Концепція) і план дій по її реалізації в 2008—2010 роках (далі — план дій).

1. ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ОЗНАК КЛАСТЕРІВ

Територіально-виробничий кластер (далі — кластер) в економічній літературі визначається як індустріальний комплекс, що сформувався на основі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, що пов'язані технологічним ланцюжком. Кластер — це добровільне об'єднання фірм в певній сфері підприємництва, пов'язаних між собою технологічно. По суті, це є мережа незалежних виробничих і сервісних фірм (включаючи їх постачальників), творців технологій і ноу-хау (університети, науково-дослідні і проєктні інститути, інжинірингові компанії), зв'язаних ринковими інститутами (брокери, консультанти) і споживачів, які взаємодіють між собою в рамках єдиного ланцюжка створення вартості і, як правило, мають географічну близькість. При цьому географічні межі кластера відображають економічні реалії і можуть не співпадати з адміністративними і політичними межами. У той же час його формальні географічні межі сприяють міжособовим контактам і тісній взаємодії агентів внутрішнього ринку регіону, стимулюють накопичення соціального капіталу, критична маса якого складає фундамент інноваційного розвитку.

Важливо підкреслити, що кластер з'єднаний не тільки в плані випуску кінцевої продукції в географічному аспекті. Він інтегрований в рамках єдиного внутрішнього інформаційного середовища, яке пов'язане і взаємодіє із зовнішнім середовищем як цілісний організм.

З початку 90-х років ЄС визначив кластерний розвиток важливим механізмом підвищення конкурентоспроможності підприємств. В останні десятиріччя кластеризація проявила себе як новий вектор розвитку світової господарської системи, "нова хвиля" розвитку капіталізму, яка стала втіленням об'єктивної тенденції мезоінтеграції. Вростання України у світову систему господарства створює сприятливі умови для використання переваг такої форми виробничої кооперації і в нашій країні, особливо на регіональному рівні.

Найважливішою перевагою кластерів в промисловій політиці, яка зробила її такою популярною, є те, що цей підхід фокусує увагу на використанні продукту однієї галузі для потреб декількох інших. Між усіма господарюючими суб'єктами, представленими в окремій місцевості, створюються стійкі зв'язки, які сприяють розвитку системних чинників виробництва, зниженню транспортних витрат, підвищенню продуктивності праці і досягненню додаткових системних вигод від поліпшення інформаційного обміну між фірмами і галузями. Суть функціонування кластера полягає у використанні єдиного обмеженого ресурсу або можливостей, представлених в регіоні диверсифікованих організацій, які мають розгалужені комунікації. Задачею регіонального кластера є розвиток регіону за рахунок оптимізації використання доступного обмеженого ресурсу (можливостей), що виступає основою для розвитку інновацій. Крім того, кластери є сприятливим середовищем для збільшення інноваційного потенціалу, розвитку малого і середнього бізнесу. При цьому кластери можуть розміщуватися на території як одного, так і декількох суб'єктів України.

До числа характерних ознак кластерів відносяться:

- наявність сильних конкурентних позицій на міжнародних і/або вітчизняному ринках і високий експортний потенціал учасників кластера (потенціал поставок за межі регіону). Як індикатори конкурентоспроможності можуть розглядатися: високий мультифакторний рівень продуктивності, високий рівень експорту продукції і послуг (і/або високий рівень поставок за межі регіону);

- наявність на території базування конкурентних переваг для розвитку кластера, до яких можуть бути у тому числі віднесені: вигідне географічне положення, доступ до сировини, наявність спеціалізованих кадрових ресурсів, наявність постачальників комплектуючих і зв'язаних послуг, наявність спеціалізованих учбових закладів і дослідних організацій, наявність необхідної інфраструктури і інші чинники. Як індикатори конкурентних переваг території може розглядатися, у тому числі, накопичений обсяг залучених прямих інвестицій;

- географічна концентрація і близькість розташування підприємств і організацій кластера, що забезпечує

можливості для активної взаємодії. Як індикатори географічної концентрації можуть розглядатися показники, які характеризують високий рівень спеціалізації даного регіону;

— широкий набір учасників, достатній для виникнення позитивних ефектів кластерної взаємодії. Як індикатори можуть розглядатися показники, що характеризують високий рівень зайнятості на підприємствах і організаціях, які входять до кластеру;

— наявність ефективної взаємодії між учасниками кластера, включаючи використання механізмів субконтрактації, партнерство підприємств з освітніми і науково-дослідними організаціями, практику координації діяльності з колективного просування товарів і послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках.

З урахуванням галузевої специфіки виділяються наступні типи кластерів: **дискретні, процесні, інноваційні і "творчі", туристичні, транспортно-логістичні, будівельні та кластери змішаних типів.**

Дискретні кластери включають підприємства, проводять продукти (і зв'язані послуги), що складаються з дискретних компонентів, включаючи підприємства автомобілебудування, авіаційної промисловості, суднобудування, моторобудування, інших галузей машинобудівного комплексу, а також організації будівельної галузі і виробництва будівельних матеріалів. Як правило, дані кластери складаються з малих і середніх компаній-постачальників, складальних підприємств і будівельних організацій, що розвиваються навколо.

Процесні кластери утворюються підприємствами, які відносяться до так званих процесних галузей, таких як хімічна, целюлозно-паперова, металургійна галузь, а також сільське господарство, харчова промисловість тощо.

Інноваційні і "творчі" кластери розвиваються у так званих нових секторах, таких як інформаційні технології, біотехнології, нові матеріали, а також у секторах послуг, пов'язаних із здійсненням творчої діяльності (наприклад, кінематографії). Інноваційні кластери включають велику кількість нових компаній, які виникають у процесі комерціалізації технологій і результатів наукової діяльності, що проводяться у вищих навчальних закладах і дослідницьких організаціях.

Туристичні кластери формуються на базі туристичних активів в регіоні і складаються з підприємств різних секторів, пов'язаних з обслуговуванням туристів, наприклад туристичних операторів, готелів, сектори громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств тощо.

Транспортно-логістичні кластери включають комплекс інфраструктури і компаній, які спеціалізуються на зберіганні, супроводі і доставці вантажів і пасажирів. Кластер може включати також організації, які обслуговують об'єкти портової інфраструктури, компанії, що спеціалізуються на морських, річкових, наземних, повітряних перевезеннях, логістичні комплекси тощо. Транспортно-логістичні кластери розвиваються в регіонах, які мають істотний транзитний потенціал.

Будівельні кластери є складовою будівельного комплексу і включають виробника будівельної продукції, сервісні організації, постачальників спеціалізова-

них чинників виробництва, фінансові інститути, збутові і торгові організації, урядові структури, які забезпечують сприятливі умови для спеціального навчання, освіти, надходження інформації, проведення досліджень тощо. Будівельний кластер відрізняється від інших типів об'єднань тим, що має значно ширший членство та цілі. Він об'єднує всі компоненти виробничого процесу від постачальників сировини до споживачів кінцевого продукту, включаючи обслуговуючу сферу і спеціалізовану інфраструктуру. При цьому головною метою об'єднання є досягнення конкретного економічного результату, який стосується підвищення ефективності діяльності кожного окремого підприємства, що в цілому сприяє зміцненню і прискоренню розвитку економіки регіону. Будівельні кластери можуть існувати як об'єднання на національному рівні, а також як громадські об'єднання на регіональному рівні. Серед таких об'єднань найбільш керованими і ефективними є регіональні утворення, виходячи з того, що необхідною умовою ефективного функціонування будівельних підприємств є отримання кінцевого результату — готового об'єкта, а саме регіональні органи влади мають можливість оперативного реагувати на зміни умов господарювання і враховувати всі аспекти розвитку регіону. Особливості побудови будівельних кластерів в залежності від рангу економічного району наведені на рисунку 1.

Кластери змішаних типів можуть поєднувати ознаки декількох типів кластерів.

Основними категоріями учасників кластера є:

— підприємства (організації), які спеціалізуються на профільних видах діяльності;

— підприємства, які поставляють продукцію або надають послуги для спеціалізованих підприємств;

— підприємства (організації), які обслуговують галузі загального користування, включаючи транспортну, енергетичну, інженерну, природоохоронну і інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру;

— організації ринкової інфраструктури (аудиторські, консалтингові, кредитні, страхові і лізингові послуги, логістика, торгівля, операції з нерухомістю);

— науково-дослідні, проектно-вишукувальні, конструкторські та освітні організації;

— некомерційні і суспільні організації, об'єднання підприємців, торговельно-промислові палати;

— організації інноваційної інфраструктури і інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва: бізнес-інкубатори, технопарки, промислові парки, венчурні фонди, центри трансферу технологій, центри розвитку дизайну, центри енергозбереження, центри підтримки субпідприємств (субконтрактації); центри і агентства з розвитку підприємництва, регіонального і муніципального розвитку, залучення інвестицій, агентства з підтримки експорту товарів, державні і муніципальні фонди підтримки підприємства, фонди сприяння кредитуванню (гарантійні фонди, фонди доручень), акціонерні інвестиційні фонди і закриті пайові інвес-

тиційні фонди, які залучають інвестиції для суб'єктів малого і середнього підприємства тощо.

2. МЕТА І ЗАДАЧІ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Основною метою реалізації кластерної політики є забезпечення високих темпів економічного зростання і диверсифікації економіки за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих виробничих і сервісних послуг, науково-дослідних і освітніх організацій, які створюють територіально-виробничі кластери.

Реалізація кластерної політики сприяє зростанню конкурентоспроможності бізнесу за рахунок реалізації потенціалу ефективної взаємодії учасників кластера, пов'язаного з їх географічно близьким розташуванням, включаючи розширення доступу до інновацій, ноу-хау, спеціалізовані послуги і висококваліфіковані кадри, а також зниженням трансакційних витрат, що забезпечує формування передумов для реалізації сумісних коопераційних проектів і продуктивної конкуренції.

Формування і розвиток кластерів є ефективним механізмом залучення прямих іноземних інвестицій і активізації зовнішньоекономічної інтеграції. Включення вітчизняних кластерів в глобальні ланцюжки вартості дозволяє істотно підняти рівень національної технологічної бази, підвищити швидкість і якість економічного зростання за рахунок підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств, які входять до складу кластера, шляхом:

— придбання і впровадження критичних технологій, новітнього устаткування;

— отримання підприємствами кластера доступу до сучасних методів управління і спеціальних знань;

— отримання підприємствами кластера ефективних можливостей виходу на конкурентні міжнародні ринки.

Розвиток кластерів дозволяє також забезпечити оптимізацію стану вітчизняних підприємств у виробничих ланцюжках створення вартості, які сприяють підвищенню ступеня переробки сировини, що добувається, імпортозаміщенню і зростанню локалізації складальних виробництв, а також — підвищенню рівня нецінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг.

В рамках реалізації поставленої мети основними завданнями кластерної політики є:

— формування умов для ефективного організаційного розвитку кластерів, включаючи виявлення учасників кластера, розробку стратегії розвитку кластера, що забезпечує усунення "вузьких місць" і обмежень, які підривають конкурентоспроможність продукції, що випускається, в рамках ланцюжка виробництва доданої вартості, а також забезпечує нарощування конкурентних переваг учасників кластера;

— забезпечення ефективної підтримки проектів, направлених на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера, особливо шляхом розвитку малого і середнього підприємства; активних інноваційної і технологічної політик; удосконалення освітньої політики; ціле-

направленої політики залучення інвестицій; політики розвитку експорту; розвитку транспортної і енергетичної інфраструктури; розвитку галузей економіки;

— забезпечення ефективної методичної, інформаційно-консультаційної і освітньої підтримки реалізації кластерної політики на регіональному і галузевому рівні. Забезпечення координації діяльності державних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади суб'єктів України і органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємців з реалізації кластерної політики.

Результатами реалізації кластерної політики є зростання продуктивності і інноваційної активності підприємств, які входять до складу кластера, а також підвищення інтенсивності розвитку малого і середнього підприємництва, активізація залучення прямих інвестицій, забезпечення прискореного соціально-економічного розвитку регіонів базування кластерів та України в цілому.

3. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ

Реалізація проектів розвитку кластерів дозволяє ефективно долати різного роду бар'єри і "вузькі місця", які перешкоджають розвитку підприємств і організацій, що входять до складу кластера.

1. До числа проблем, які слід подолати в рамках розвитку більшості типів кластерів, слід віднести:

— недостатність необхідних для створення та розвитку кластерів знань і лідерів, які були б готові не тільки генерувати саму ідею створення кластера, але і здійснити її на практиці;

— низьку активність влади і бізнесу щодо вивчення і подолання проблем, що стоять на шляху реалізації кластерних ініціатив, через що вони рідко стають предметом обговорень на семінарах, круглих столах, конференціях, публікаціях і в ЗМІ, де можна було б поділитися своїм баченням суті проблем і шляхів їх вирішення;

— відсутність єдиної законодавчої стратегії розвитку підприємництва, яка важлива передусім для забезпечення повноти законодавства щодо господарських відносин, послідовності проведення курсу на кластерний розвиток ринку з урахуванням перехідного характеру української економіки;

— недостатність кваліфікованих кадрів, викликана невідповідністю змісту і якості освітніх програм установ вищої, середньої і початкової професійної освіти потребам економіки, нерозвиненістю механізмів безперервної освіти;

— низьку сприйнятливість підприємств до інновацій, украй повільні темпи оновлення модельного ряду продукції, яка випускається, недостатній рівень її споживчих якостей;

— недостатня якість і доступність транспортної і інженерної інфраструктури;

— недостатній рівень організаційного розвитку кластера, включаючи відсутність практики стратегічного планування розвитку кластера, відсутність системи ефективних інформаційних комунікацій між учасниками кластера;

— обмежений доступ до зарубіжних ринків;

— повільне формування ринку інноваційної продукції як частини про-

ектів розвитку кластерів.

Окремо слід відзначити, що кластери — інструмент довгострокової дії, а влада, що часто змінюється, зазвичай, орієнтується на отримання швидкого результату. Але швидкий результат при створенні кластера неможливий. Саме тому влада має не тільки ініціювати процес створення кластерів, але і привертати до співпраці максимальну кількість представників бізнесу, різних асоціацій, а також вузів і дослідних центрів, які взяли б стати носіями цієї ідеї, перейняти ініціативу у влади. У бізнесу, на відміну від влади, часовий лаг не обмежений.

За рядом пріоритетних напрямів кластерної політики роботи ще не розпочаті:

— не створені механізми методичної, інформаційно-консультаційної і освітньої підтримки розвитку кластерів;

— відсутня необхідна координація діяльності державних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади суб'єктів України і органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємців з реалізації кластерної політики;

— обмежений набір інструментів фінансової підтримки кластерних проєктів з бюджетних джерел.

2. До числа бар'єрів, актуальних переважно для розвитку дискретних кластерів, слід віднести:

— недостатній рівень розвитку коопераційних зв'язків і механізмів субконтрактації, що характеризуються відносно низькою часткою комплектуючих, що виробляються зовнішніми постачальниками;

— низький рівень операційної конкурентоспроможності більшості складальних підприємств: високі терміни освоєння нової продукції, невиправдані й невитідні витрати, високий рівень браку, низький рівень технологічної оснащеності і організації виробництва;

— недостатній рівень конкурентоспроможності зовнішніх постачальників, включаючи якість і технологічний рівень продукції і послуг, що ними поставляється;

— недосконалість спеціалізованої

виробничої і офісної нерухомості для постачальників.

3. До числа типових бар'єрів для розвитку процесних кластерів слід віднести: — обмеження доступу до сировини для малих і середніх підприємств, які спеціалізуються на переробці продукції крупних процесних підприємств;

— фінансові бар'єри для придбання дорогоцінного виробничого устаткування;

— проблеми з доступністю і якістю підготовки інженерного персоналу і кваліфікованих робітників, обслуговуючих сучасне процесне устаткування.

4. Для інноваційних і творчих кластерів типовими проблемами є:

— низька інтенсивність науково-дослідної діяльності з ключових напрямів розвитку кластерів, що включають освітній компонент;

— низька ефективність процесу комерціалізації технологій;

— проблеми з доступом до фінансових ресурсів для розвитку нових технологічних компаній;

— низький рівень доступності спеціалізованих послуг для розвитку технологічних компаній, що розпочинають діяльність;

— неефективне галузеве регулювання.

5. Для туристичних кластерів типовими проблемами є:

— низький рівень розвитку спеціалізованої інфраструктури і сервісу, у тому числі готелів, організацій громадського харчування, пасажирського транспорту;

— незадовільний стан ключових туристичних об'єктів, у тому числі пам'ятників історії і культури;

— недотримання стандартів якості послуг, що надаються.

6. До проблем будівельного кластеру слід віднести:

— низька фондооснащеність і обмеженість інвестицій у будівельну галузь;

— високий ступінь фізичного і морального зносу основних фондів будівельних підприємств;

— неповне завантаження виробничих

Рис. 1. Рівні формування будівельних кластерів

потужностей будівельного комплексу;

— дефіцит вітчизняних будівельних матеріалів, що спонукає до ввезення повністю або частково окремих видів матеріалів і конструкцій;

— сезонність будівельного виробництва;

— будівельне виробництво розосереджено й ведеться окремими об'єктами і більшою мірою у столиці та обласних центрах;

— висока ринкова вартість житла і низька платоспроможність населення;

— недостача і старіння висококваліфікованих кадрів, відсутність системи підготовки кадрів, що відповідають потребам будівельного виробництва;

— відсутність ефективних методів управління з метою підвищення якості послуг і продукції за моделлю міжнародних стандартів серії ISO 9000 тощо.

7. До основних проблем, що перешкоджають розвитку малого підприємства, належать:

— відсутність дієвого механізму реалізації державної політики підтримки суб'єктів малого підприємства (вона лише задекларована на рівні Указів Президента України);

— обмеженість доступу суб'єктів підприємницької діяльності до інформації про законодавчо-нормативну базу, яка регулює розвиток підприємства, та наявних ресурсів, що можна залучити для розвитку бізнесу (земельні ділянки, приміщення та обладнання тощо);

— важкий тягар та нестабільність оподаткування, регуляторний тиск, що примушує багатьох суб'єктів підприємства працювати в "тіні";

— низькі темпи та перекоси у процесі реформування власності (неефективним та логічно незавершеним виявився процес приватизації, в результаті чого з'явилися "псевдовласники");

— обмеженість матеріально-фінансових ресурсів для започаткування і провадження підприємницької діяльності, нерозвиненість системи мікрокредитування малого підприємства;

— недосконалість системи обліку та статистичної звітності, а також обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;

— надмірний та необґрунтований контроль за діяльністю суб'єктів малого підприємства з боку органів влади, нерівність прав підприємств та контролюючих органів; незважаючи на деяке зменшення сукупної кількості проведених перевірок, нормативна база, яка регулює проведення перевірок суб'єктів підприємства, залишається не реформованою;

— недостатньо розвинена й дієва система інституцій, що надають інформаційно-консультативну та іншу допомогу суб'єктам малого підприємства, відсутній відповідний кадровий потенціал на місцях тощо.

4. ОСНОВНІ НАПРЯМИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ

Основними напрямками сприяння розвитку кластерів, які реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, є:

— сприяння інституційному розвитку кластерів, яке припускає, у тому числі, ініціацію і підтримку створення спеціалізованої організації розвитку

кластера, а також діяльності з стратегічного планування розвитку кластера і встановлення ефективної інформаційної взаємодії між учасниками кластера;

— сприяння реалізації проектів, направлених на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера і сприяння ефективності їх взаємодії (далі — кластерні проекти).

Основними завданнями кластерних проектів є:

— підвищення якості управління на підприємствах кластера;

— підвищення конкурентоспроможності і якості продукції у підприємств-постачальників і розвиток механізмів субконтрактації, який забезпечується за рахунок сприяння розвитку малого і середнього підприємства;

— стимулювання інновацій і розвиток механізмів комерціалізації технологій, підтримка співпраці між дослідницькими колективами і підприємствами;

— сприяння маркетингу продукції (товарів, послуг), що випускається підприємствами — учасниками кластера — і залученню прямих інвестицій за рахунок просування бранда кластера і території базування, реалізації сумісних рекламних кампаній і заходів в області зв'язку з громадськістю.

Забезпечення формування сприятливих умов розвитку кластерів, що включають:

— підвищення ефективності системи професійної освіти, сприяння розвитку співпраці між підприємствами і освітніми організаціями;

— здійснення цільових інвестицій в розвиток інженерної і транспортної інфраструктури, житлове будівництво, яке реалізується з урахуванням задач розвитку кластерів;

— надання податкових пільг, відповідно до чинного законодавства;

— зниження адміністративних бар'єрів.

Кожен з напрямів сприяння розвитку кластерів, з урахуванням особливостей розмежування повноважень, реалізується як на державному, так і на регіональному і місцевому рівнях.

З метою забезпечення ефективності реалізації кластерної політики державними органами виконавчої влади передбачається надання методичної, інформаційно-аналітичної, консультативної і освітньої підтримки органам виконавчої влади суб'єктів України і органам місцевого самоврядування, бізнес-асоціаціям. Передбачається забезпечення реалізації заходів з розвитку міжнародної співпраці в даній сфері.

Сприяння організаційному розвитку кластерів передбачається через надання допомоги та підтримки з боку органів влади в реалізації учасниками кластера наступних заходів:

1. Створення спеціалізованої організації розвитку кластера, яка забезпечує координацію діяльності його учасників і може створюватися в різних організаційно-правових формах.

2. Проведення аналізу структури кластера і ланцюжків виробництва доданої вартості, здійснюваного основними учасниками кластера, визначення бар'єрів і можливостей для розвитку кластера.

3. Розробка стратегії розвитку кластера і плану заходів щодо її реалізації, яка включає розробку набору кластер-

них проектів і заходів, направлених на формування сприятливих умов розвитку кластера.

4. Встановлення ефективної інформаційної взаємодії між учасниками кластера.

5. Реалізація заходів по стимулюванню співпраці між учасниками кластера (організація конференцій, семінарів, робочих груп, створення спеціалізованих Інтернет-ресурсів і електронних списків розсилки).

Передбачається, що органи виконавчої влади суб'єктів України і місцевого самоврядування виступатимуть як ініціатори формування організації розвитку кластерів, а також надаватимуть субсидії на реалізацію заходів щодо організаційного розвитку кластерів.

При цьому фінансування відповідної діяльності може також підтримуватися із коштів державного бюджету, у тому числі — в рамках реалізації заходів державної підтримки малого і середнього підприємства.

Сприяння реалізації проектів, направлених на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера.

Сприяння ефективності їх взаємодії відбуватиметься в першу чергу через підвищення якості управління на підприємствах кластера. У числі найважливіших напрямів розвитку конкурентного потенціалу кластера є реалізація заходів в області підвищення якості управління на підприємствах, які базуються на його території, у тому числі — в рамках реалізації програм розповсюдження кращої практики, що передбачають:

— сприяння наданню консультаційних послуг підприємствам учасників кластера в області менеджменту;

— проведення систематичної роботи по виявленню прикладів кращої практики з нових методів і механізмів управління на підприємствах кластера і сприяння їх ефективному розповсюдженню;

— організація обговорень на семінарах, круглих столах, конференціях, публікаціях і в ЗМІ, де можна було б поділитися своїм баченням проблеми кластеризації і шляхів її вирішення;

— розробка і розповсюдження навчальної літератури з організації управління з урахуванням специфічних галузевих особливостей на підприємствах;

— організація ознайомлювальних поїздок на підприємства відповідної галузі, у тому числі зарубіжних;

— сприяння розвитку механізмів і практики проведення аудиту енергоефективності (енергоаудиту) підприємств галузі, розробці заходів по підвищенню енергоефективності підприємств.

Сприяння підвищенню якості продукції у підприємств-постачальників і розвиток механізмів субконтрактації.

Реалізація потенціалу, пов'язаного з розвитком дискретних кластерів, розширює можливості ефективного використання механізмів субконтрактації, що допускають передачу частини виконуваних підприємством робіт на аутсорсинг. Основними перевагами, що досягаються в результаті використання механізмів субконтрактації, є наступні:

1. Велика гнучкість і швидка адаптація до зміни попиту. У контрактора (замовника) з'являється можливість сконцентрувати зусилля і ресурси на стра-

тегічних напрямках своєї діяльності. Це значно скорочує терміни постановки на виробництво нових виробів, полегшує процес їх сертифікації, підвищує продуктивність праці і конкурентоспроможність підприємств, скорочує запаси комплектуючих на складах і прискорює оборотність засобів у виробництві.

Крім того, малі і середні підприємства — субконтрактори (постачальники), які як правило, володіють високим рівнем мобільності в переналадженні устаткування за рахунок широкого застосування гнучко спеціалізованих виробничих систем.

2. Оптимізація виробничого процесу. У багатьох випадках підприємства з вертикальною інтеграцією страждають від неоптимального використання виробничих потужностей в певних точках виробничого циклу. Розділення одного і того ж процесу між різними спеціалізованими підприємствами, що користуються фінансовою, управлінською і оперативною самостійністю, примушує кожне з них боротися за повне використання своїх ресурсів.

Малі і середні підприємства — субконтрактори, як правило, мають більш низькі витрати виробництва унаслідок максимально інтенсивного використання швидкої амортизації і оновлення їх устаткування. Вони характеризуються більш високою організаційною і управлінською ефективністю за рахунок менших розмірів і спрощеної структури управління.

У цих умовах передача виробництва деталей і комплектуючих іншими підприємствами на основі субконтрактації дозволяє крупному підприємству — контрактору збудувати більш дієву і ефективну організаційну структуру.

На даний час недостатній рівень розвитку субконтрактації в Україні стримує зростання ефективності виробництва, перш за все — у машинобудуванні.

Основними напрямками підвищення якості продукції і розвитку механізмів субконтрактації є розвиток мережі центрів субпідряду і підтримка сертифікації підприємств-субконтракторів.

1. Центри субпідряду — спеціалізовані організації, що виконують функції інформування, стимулювання, підтримки і сприяння субконтрактації. Основна мета центрів субпідряду — розповсюдження інформації про можливість надання промислових послуг з субконтрактних договорів, надання контракторам і субконтракторам сприятливих умов пошуку ділових партнерів на основі інформації про наявність загальних і спеціалізованих виробничих потужностей і потреб виробничих підприємств.

Доцільно забезпечити підтримку розвитку мережі центрів субпідряду як одного з ключових елементів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва.

2. Впровадження і сертифікація підприємствами системи управління якістю відповідно до стандартів ISO 9000:2000, галузевих стандартів організації виробництва, а також інших стандартів якості і підтвердження відповідності є важливою умовою встановлення субконтрактних відносин.

У зв'язку з цим доцільним є цілеспрямоване сприяння розвитку системи консультаційної підтримки впровадження вітчизняними підприємствами і орга-

нізаціями системи менеджменту якості.

Реалізація колективних маркетингових проектів і сприяння виходу підприємств на зовнішні ринки. Значущою перевагою, яка реалізується в результаті ефективної взаємодії учасників кластера, є формування необхідних передумов для реалізації колективних маркетингових проектів. Об'єднання зусиль учасників кластера, включаючи сумісне фінансування, яке дозволяє за рахунок досягнення ефекту економії від масштабу знизити питомі витрати і підвищити результативність реалізовуваних проектів. Основними напрямками їх реалізації є:

— сумісне фінансування маркетингових досліджень;

— сумісна реалізація рекламних кампаній і заходів щодо зв'язків з громадськістю;

— реєстрація і просування колективних товарних марок, продукції, яка випускається учасниками кластера;

— реєстрація і просування найменувань місця походження продукції, що володіє особливими властивостями;

— просування позитивного бренду кластера, під яким розуміється репутація, набір очікувань і асоціацій, з метою підвищення капіталізації і інвестиційної привабливості підприємств-резидентів кластера, а також підвищення сприйняття престижності і оцінки якості товарів і послуг, які реалізуються організаціями кластера.

Підтримка реалізації колективних маркетингових проектів є важливою передумовою успішного залучення інвестицій на територію регіону, внутрішнього і в'їзного туризму, розширення експорту, залучення кваліфікованої робочої сили.

При цьому доцільним є надання інформаційної, методологічної і освітньої підтримки реалізації проектів розвитку брендів міст і регіонів, покликаних забезпечити формування ефективних механізмів маркетингу територій.

В сфері сприяння виходу підприємств на зовнішні ринки будуть також використані такі механізми стимулювання:

— субсидування частини витрат суб'єктів малого підприємництва з оренди виставкових площ для участі у виставково-ярмаркових заходах за кордоном і інших маркетингових витрат, пов'язаних з виходом на зовнішні ринки;

— субсидування частини витрат, пов'язаних з оплатою послуг з виконання обов'язкових вимог законодавства, що є необхідними для експорту товарів (робіт, послуг), у тому числі робіт з сертифікації, реєстрації або інших форм підтвердження відповідності;

— субсидування частини витрат з оплати послуг з розробки засобів індивідуалізації юридичної особи, індивідуалізації продукції (робіт, послуг), у тому числі фірмового найменування, товарного знака, для товарів (робіт, послуг), призначених для експорту.

Стимулювання інновацій, розвиток кооперації усередині кластера в області НДДКР і розвиток механізмів комерціалізації технологій. Основними пріоритетами кластерної політики в області розвитку інновацій є:

1. Сприяння проведенню спільних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт підприємствами кластера, інститутами і університетами.

2. Сприяння створенню нових інно-

ваційних підприємств, включаючи:

— надання консультаційної допомоги при створенні нових інноваційних підприємств;

— надання послуг бізнес-інкубаторів і технопарків;

— сприяння в залученні фінансування, у тому числі з боку індивідуальних інвесторів і венчурних фондів (Прикладом ефективною діяльністю таких інвесторів і використання венчурних фондів може слугувати Фонд "Європачерз Україна", розмір фонду якого складає 26 млн євро, які були надані Європейським Банком Реконструкції і Розвитку (ЄБРР) та Голландським Банком Розвитку (ФМО), а також фізичними особами, які є менеджерами фонду).

3. Сприяння активізації інноваційного процесу на підприємствах, включаючи:

— розвиток механізмів і практики "технологічного аудиту";

— сприяння розробці програм довгострокових партнерських досліджень, кооперації підприємств при фінансуванні і реалізації НДДКР;

— розвиток інфраструктури і забезпечення високої якості послуг об'єктів інноваційної інфраструктури, у тому числі — центрів трансферу технологій і центрів розвитку дизайну;

— субсидування частини витрат підприємств по створенню промислових зразків з реєстрації і правової охорони за кордоном винаходів і інших, що охороняються Законом України "Про інтелектуальну власність".

Забезпечення сприятливих умов формування і розвитку кластерів

Підвищення ефективності системи професійної і безперервної освіти.

Основною задачею кластерної політики в сфері розвитку системи безперервної освіти є забезпечення співпраці між підприємствами і освітніми організаціями, у тому числі з наступних напрямів:

— моніторинг і прогнозування потреб ринку праці і планування, участь в розробці державного завдання з підготовки фахівців;

— сумісна розробка освітніх програм основної і додаткової професійної освіти; суспільно-професійна акредитація і оцінка якості змісту освітніх програм і освітнього середовища освітніх організацій;

— сумісна реалізація освітніх програм (матеріально-технічне, технологічне і кадрове забезпечення в частині цільової підготовки);

— залучення підприємств кластера до оцінки якості (сертифікація і атестація) випускників освітніх організацій;

— відкриття випускючих кафедр з участю представників підприємств кластера у вузах і відкриття базових кафедр на підприємствах кластера, організація стажувань і виробничої практики на підприємствах кластера;

— входження представників підприємств кластера у наглядові і опікунські ради утворюваних організацій, проведення в рамках підприємств кластера нарад і засідань робочих груп з розвитку професійної освіти.

Створення промислових парків і технопарків як інфраструктури для розвитку кластерів.

1. Промисловим парком є комплекс об'єктів нерухомості і інфраструктури,

що надає умови для ефективної роботи ряду невеликих і середніх виробництв і керований єдиним оператором. Основною послугою, яка надається промисловими парками, є надання в оренду або для викупу земельних ділянок і приміщень, а також забезпечення необхідною транспортною, логістичною і телекомунікаційною інфраструктурами.

Перевага промислових парків полягає в тому, що вони дозволяють прискорити впровадження інвестиційного проєкту або розпочати комерційну діяльність підприємств. Оскільки користування послугами промислових парків носить сумісний характер, загальні експлуатаційні витрати в промислових парках часто виявляються нижче ринкових, що обумовлює позитивний ефект для розвитку малих і середніх підприємств.

На даний час темпи створення промислових парків на території країни не можна визнати задовільними. Недостатній ступінь поширеності промислових парків є однією з причин дефіциту виробничої інфраструктури, необхідної для розвитку підприємств малого і середнього бізнесу, які працюють у сфері матеріального виробництва. У зв'язку з цим необхідно забезпечити формування умов, які підвищують привабливість приватних інвестицій у створення промислових парків.

Забезпечення цілеспрямованої підтримки створення промислових парків у суб'єктах України з боку державних органів виконавчої влади повинне забезпечити додаткове збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій, а також прискорення темпів розвитку підприємств малого і середнього бізнесу в обробних галузях промисловості.

2. Технопарки, як об'єкти інноваційної інфраструктури, на відміну від промислових парків, характеризуються наявністю жорстких вимог до інноваційного характеру діяльності підприємств-резидентів технопарків, а також наданням спеціалізованих послуг, які забезпечують підтримку розвитку малих інноваційних підприємств і сприяють ефективному трансферу технологій.

На даний час основною формою державної підтримки розвитку інфраструктури технопарків є будівництво нових технопарків. У той же час не реалізуються заходи з підтримки розвитку діючих технопарків, більшість з яких характеризується недостатньою якістю послуг, що надаються, і неефективною моделлю управління. При цьому відсутня практика конкурсної підтримки технопарків, що створюються в ініціативному порядку.

Чинниками, які стримують розвиток вітчизняних технопарків, створених раніше на базі вузів і державних науково-дослідних інститутів, є недостатність облаштованих площ під потреби технопарку, низький рівень інформаційно-консультаційної і маркетингової підтримки резидентів технопарку.

Ефективність найбільш поширеної в країні організаційної моделі технопарків обмежена. У світовій практиці технопарк — самостійна юридична особа, зацікавлена в максимізації власного прибутку в рамках заданих обмежень, до складу засновників якого входять, в першу чергу, комерційні організації, разом з представниками освітніх і наукових організацій,

а також місцевих органів влади. В Україні технопарки у більшості випадків знаходяться у повній залежності від базового вузу або НДІ, будучи частиною його організаційної структури.

У цих умовах необхідне формування механізмів, що забезпечують високі темпи розвитку мережі технопарків, які створюються на ринковій основі, а також — підвищення результативності діяльності існуючих технопарків.

Здійснення цільових інвестицій в розвиток інженерної і транспортної інфраструктури, житлове будівництво, яке реалізується з урахуванням завдань розвитку кластерів. Розвиток інженерної і транспортної інфраструктур, об'єктів житлового будівництва у ряді випадків є необхідною умовою розвитку кластерів.

Організаційною передумовою задоволення потреб організації кластера в розвитку інфраструктури і житлового будівництва є врахування даних потреб в рамках розробки регіональних і муніципальних програм соціально-економічного розвитку, державних цільових програм розвитку регіонів базування кластерів і в рамках механізму надання субсидій на розвиток наукоградів.

У зв'язку з цим необхідно забезпечити інтеграцію розробки програм (концепцій, стратегій) розвитку кластерів і програм (стратегій, концепцій) відповідних суб'єктів України і муніципальних утворень, а також державних цільових програм.

Розробка проєктної документації з питань розвитку інфраструктури кластерів, які здійснюються з використанням механізмів приватно-державного партнерства, а також часткового фінансування відповідних проєктів, може бути забезпечено із залученням коштів Інвестиційного фонду України, що надаються на конкурсній основі на умовах співфінансування.

Реалізація заходів податкового регулювання для учасників кластерів. Відповідно до чинного законодавства пільги за ставками державних податків встановлені відносно організацій — резидентів особливих економічних зон, створених відповідно до Закону України "Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків" від 16 липня 1999 р. № 991-ХІУ.

При цьому суб'єкти України і муніципальні утворення мають право на встановлення пільг з сплати відповідно регіональних і місцевих податків і зборів, а також ставки податку на прибуток, в частині належній сплаті до бюджету суб'єкта України. Можливість надання податкових пільг регіонального і муніципального рівня, у тому числі в рамках створення особливих економічних зон регіонального рівня, є ефективним інструментом сприяння розвитку кластерів.

Зниження адміністративних бар'єрів. Одним з напрямів розвитку кластерів є реалізація його учасниками заходів щодо виявлення адміністративних бар'єрів державного, регіонального і муніципального рівнів, з виробленням пропозицій з їх мінімізації.

У числі першочергових заходів по зниженню адміністративних бар'єрів повинно бути забезпечено введення прискореного порядку отримання результатів експертизи проєктної документації

і державної експертизи результатів інженерних досліджень з урахуванням досвіду реалізації відповідного порядку для резидентів особливих економічних зон.

Даний порядок, який реалізує принципи "одного вікна" при отриманні дозволу на будівництво і забезпечення проведення державної експертизи проєктної документації, повинен бути в першу чергу поширений на організації, розташовані на територіях промислових парків і технопарків.

5. СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ

Реалізація Концепції кластерної політики передбачає забезпечення ефективної взаємодії державних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади суб'єктів України і органів місцевого самоврядування, об'єднаннями підприємств.

Функції по забезпеченню ініціації розробки стратегій розвитку кластерів, сприянню їх організаційному розвитку і основному обсягу фінансової підтримки кластерних ініціатив реалізовуватимуться органами виконавчої влади суб'єктів України і органами місцевого самоврядування.

У результаті розробки стратегій розвитку кластерів, що здійснюється на регіональному і муніципальному рівнях, має бути забезпечена можливість ефективного і адекватного врахування пріоритетів розвитку кластерів в рамках реалізації регіональних і муніципальних стратегій і програм соціально-економічного розвитку, включаючи проєкти розвитку транспортної і інженерної інфраструктур, житлового будівництва, а також реалізації заходів в сфері підтримки малого і середнього підприємництва, інноваційної і технологічної політики, освітньої політики, політики залучення інвестицій, політики розвитку експорту, розвитку галузей економіки (відповідно до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 8 вересня 2005 р. № 2850-ІУ; Постанови Кабінету Міністрів України від 5 березня 2007 р. № 374 "Про Порядок надання та використання у 2007 році субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво, реконструкцію і ремонт автомобільних доріг комунальної власності" тощо).

Правовою основою формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є Конституція України (254к/96-ВР), закони України "Про наукову і науково-технічну діяльність" (1977-12), "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні", "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" (1602-14), "Про інноваційну діяльність" (40-15), "Про наукову і науково-технічну експертизу" (51/95-ВР), "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" (2623-14), "Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків" (991-14), інші закони України, Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України (916-14).

При цьому мають бути створені передумови для ефективного використання механізмів фінансової підтримки реалізації кластерної політики, що надається із коштів державного бюджету.

У зв'язку з цим основними напря-

мами кластерної політики на державному рівні має стати вдосконалення механізмів фінансової підтримки розвитку кластерів, а також забезпечення надання необхідної методичної, інформаційно-консультаційної і освітньої підтримки їх розвитку.

Важливим кроком в реалізації такої політики є створення базового територіально-виробничого комплексу у формі кластера, який слугуватиме основою подальшого розвитку інших галузей регіональної економіки. В загальному вигляді цей процес показаний на рисунку 2.

Розвиток механізмів фінансової підтримки реалізації кластерної політики на державному рівні

Характеристика існуючих механізмів фінансової підтримки реалізації кластерної політики. На даний час сформовано ряд механізмів бюджетної підтримки інвестиційних проектів, а також заходів, які направлені на підвищення конкурентоспроможності підприємств, що дозволяє забезпечити реалізацію проектів розвитку кластерів без додаткового збільшення витрат державного бюджету.

Одним з основних механізмів фінансової підтримки реалізації заходів щодо ініціації створення і організаційного розвитку кластерів повинно стати конкурсне надання субсидій суб'єктам України в рамках реалізації заходів по державній підтримці суб'єктів малого підприємництва відповідно до Указу Президента України "Про державну підтримку малого підприємництва".

У рамках надання відповідних субсидій може бути підтримано, у тому числі фінансування суб'єктами України заходів щодо організаційного розвитку кластерів, надання ними субсидій суб'єктам малого підприємництва, а також розвитку інфраструктурної підтримки малого підприємництва.

Даний механізм забезпечує можливість фінансової підтримки реалізації проектів в сфері сприяння підвищенню якості менеджменту, розвитку механізмів субконтрактації і сприяння підвищення якості продукції у підприємств-постачальників, реалізації колективних маркетингових проектів і сприяння виходу малих підприємств на зовнішні ринки, стимулювання інноваційної діяльності, розвитку механізмів комерціалізації технологій і інших.

У рамках проектів кластерного розвитку слід використати можливість отримання фінансової підтримки проектів з розвитку мережі центрів колективного користування науковим устаткуванням, а також проектів з виконання дослідно-конструкторських і проектно-технологічних робіт з тематики, пропонуваної бізнес-співтовариством.

Крім того, з метою розвитку кластерних проектів можуть бути використані програми Фонди сприяння розвитку малих форм підприємств в науково-технічній сфері, що передбачають надання на конкурсній, безкоштовній та безповоротній основі субсидій з наступних напрямів:

— створення нових інноваційних підприємств на основі успішної комерціалізації технологій;

— реалізація інноваційних проектів, які виконуються малими інноваційними підприємствами на підставі розробок і при кадровій підтримці уни-

верситетів України;

— здійснення НДДКР, у тому числі, які проводяться підприємствами для освоєння ліцензій, які придбані ними на нові технології і технічні рішення Українських вузів, академічних і галузевих інститутів.

Співфінансування перепідготовки і підвищення кваліфікації менеджменту підприємств кластерів з бюджетних джерел, у тому числі коштів державного бюджету, може бути забезпечено в рамках реалізації Державного плану підготовки управлінських кадрів для організацій народного господарства. Підтримка реалізації колективних маркетингових проектів підприємств кластерів може бути забезпечений в рамках організації Українських експозицій на зарубіжних виставках і ярмарках, що частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету.

Важливим механізмом фінансування інфраструктурних проектів розвитку кластерів повинне стати використання коштів державних інститутів розвитку.

З метою забезпечення прискореного розвитку житлового будівництва на територіях базування кластерів передбачається можливість використання суб'єктами України коштів, які передбачається надавати відповідно до Указу Президента України "Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні і поліпшення забезпечення громадян України житлом" від 7 листопада 2007 року.

Крім того, з метою розвитку інноваційних кластерів передбачається також використання коштів ЦП "Доступне Житло", які виділяються з метою надання субсидій молодим вченим на придбання житлових приміщень. Зведений перелік молодих учених-одержувачів субсидій встановлюється НАН України, яким житло має надаватися відповідно до порядку, встановленому в Загальнодержавній соціально-економічній програмі забезпечення населення житлом на 2009—2016 роки.

З метою активізації розвитку кластерів повною мірою повинен бути використаний потенціал особливих економічних зон, пов'язаних з фінансуванням розвитку інфраструктури, що здійснюється з бюджетних джерел, а також пільговим податковим режимом і забезпечуваням залученням "якірних резидентів" — великих компаній, конкурентоздатних на вітчизняному і світовому ринках, виступаючих як ядро кластерів, що розвиваються.

Вдосконалення механізмів фінансової підтримки реалізації кластерної політики

З метою розширення використання інструментів фінансової і майнової підтримки кластерних ініціатив передбачається використання наступних механізмів.

1. Забезпечення інтеграції кластерного підходу в ті галузеві і секторальні стратегії розвитку, що розробляються на державному рівні, а також державні і відомчі цільові програми. При цьому буде забезпечено збільшення частки проектів, які фінансуються з урахуванням пріоритетів розвитку кластерів, а також відбираються на конкурсній основі.

2. Внесення змін у правила надання підтримки суб'єктам малого підприємства, що передбачають розповсюдження механізмів надання держав-

ної підтримки, що надається суб'єктам малого підприємництва.

3. Розробка заходів з державної підтримки розвитку промислових парків і технопарків.

4. Розробка заходів з розвитку механізмів субконтрактації і сприяння упровадженню вітчизняними підприємствами і організаціями системи менеджменту якості з метою вдосконалення ланцюжків доданої вартості.

5. Розробка конкурсних механізмів фінансової підтримки щодо створення центрів загального доступу науковими установами до інноваційних кластерів і проектів з виконання дослідно-конструкторських і дослідно-технологічних робіт з тематики, пропонуваної бізнес-співтовариством, у рамках фінансування, передбаченого затвердженими державними цільовими програмами.

6. Розвиток механізмів конкурсної підтримки прикладних досліджень, проектів приватно-державного партнерства у сфері інновацій і професійної освіти, що забезпечує передумови для розвитку кластерних проектів.

Надання методичної, інформаційно-консультаційної та освітньої підтримки реалізації кластерної політики

Основними напрямками надання методичної, інформаційно-консультаційної, освітньої підтримки розвитку кластерів є:

1. Розробка методичних рекомендацій, пов'язаних із загальними підходами до стратегічного планування розвитку кластерів, а також організаційного розвитку їх окремих типів, у тому числі дискретних, процесних, інноваційних і "творчих", туристичних, транспортно-логістичних, будівельних кластерів.

Як пілотні проекти розвитку дискретних кластерів можуть бути ініційовані проекти розвитку кластерів, що формуються на базі промислово-виробничих зон і промислових парків, територій базування виробництв, створюваних у рамках реалізації проектів "промислової зборки"; як пілотні проекти розвитку інноваційних кластерів — територій базування техніко-впроваджувальних особливих економічних зон і технопарків, а також проектів розвитку туристичних і транспортно-логістичних і будівельних кластерів — туристсько-рекреаційні особливі економічні зони, а також плановані до створення портів особливі економічні зони. При цьому як пілотні проекти розвитку кластерів можуть реалізовуватися також інші проекти, що розробляються в ініціативному порядку.

2. Розробка методичних рекомендацій, пов'язаних з реалізацією проектів з різних напрямів розвитку кластерів, у тому числі по напрямках підвищення ефективності системи професійної і безперервної освіти, стимулювання інновацій і розвиток механізмів комерціалізації технологій, розвитку механізмів субконтрактації і підвищення якості продукції у підприємств-постачальників, сприяння виходу на зовнішні ринки, включаючи:

— забезпечення розвитку системи нефінансових інститутів розвитку (промислових парків, технопарків, агентств (корпорацій) регіонального і муніципального розвитку, центрів розвитку дизай-

ну, центрів по енергозбереженню, організації-об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва);

— формування механізмів надання субсидій підприємствам і бізнес-асоціаціям з наступних напрямів діяльності: здійснення маркетингових витрат, пов'язаних з виходом на зовнішні ринки; комерціалізація технологій; проведення технологічного аудиту і енерго-аудиту; реалізація заходів з енергозбереження; розробка нових зразків промислової продукції (промисловий дизайн); оплата консультаційних послуг в сфері інноваційного і технологічного менеджменту, менеджменту якості, розвиток механізмів безперервної освіти тощо.

3. Реалізація спеціалізованих освітніх програм з питань розробки і реалізації кластерної політики на регіональному і муніципальному рівнях, а також організаційному розвитку кластерів і реалізації кластерних ініціатив.

У ході створення навчально-методичних матеріалів, нових форм навчання і організації учбового процесу будуть створені типові програми підготовки з основних напрямів реалізації кластерної політики. Їх метою є створення широко-масштабної, єдиної за своїми принципами системи передачі знань, умінь і навиків, необхідних для досягнення мети кластерної політики. Ця система дозволить в першочерговому порядку підготувати організаторів, експертів і інших учасників проектів з розвитку кластерів.

Підготовки повинні пройти керівники і фахівці державних органів виконавчої влади і органів виконавчої влади суб'єктів України, органів місцевого самоврядування, що забезпечують організацію виконання задач кластерної політики, а також державних інститутів розвитку і організацій — об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва і інноваційної інфраструктури.

4. Покладання на державні інститути виконання функцій щодо надання інформаційно-консультаційної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва і інноваційної інфраструктури.

5. Надання інформаційної підтримки у просуванні брэнда кластерів, направленої на залучення іноземних інвестицій, сприяння експорту вироблених на території кластера товарів і послуг, а також розвиток внутрішнього і в'їзного туризму, — у тому числі з використанням інфраструктури торгових представництв України за рубежом.

6. Формування механізмів моніторингу, виявлення і розповсюдження кращої практики в області розвитку кластерів і реалізації кластерних проектів.

Організація і проведення моніторингу розвитку кластерів здійснюватиметься в рамках реалізації Переліку (плану) статистичних робіт і програм формування інформаційних ресурсів суб'єктів України, а також досліджень, замовниками яких виступатимуть державні органи виконавчої влади, органи виконавчої влади суб'єктів України. Одночасно з цим систематично відбуватимуться роботи з аналізу досвіду реалізації кластерних проектів, а також системний обмін досвідом в сфері реалізації кластерної політики на регіональному і муніципальному рівнях.

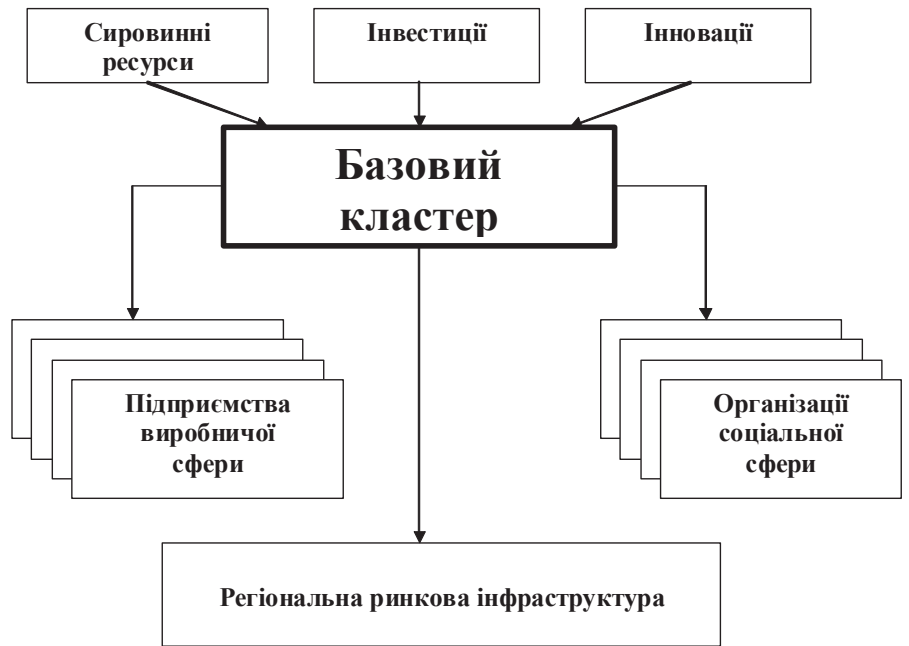

Рис. 2. Загальна схема базового кластера в розвитку економіки України.

6. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ

Основними організаційними механізмами реалізації Концепції повинні стати:

1. Формування Міжвідомчої робочої групи з реалізації кластерної політики в Україні.

2. Формування експертно-консультаційних рад з реалізації кластерної політики при державних органах виконавчої влади і органах виконавчої влади суб'єктів України.

3. Формування спеціалізованих організацій розвитку кластерів, реєстрація яких можлива за різними організаційно-правовими формами.

Фінансування заходів Концепції повинне бути забезпечено в рамках реалізації державних і відомчих цільових програм в осфері галузевого, регіонального і муніципального розвитку, підтримки малого і середнього підприємництва, транспорту, будівництва, розвитку сільського господарства, програм сприяння розвитку інноваційної інфраструктури і науково-технологічної бази, програм державної підтримки суб'єктів малого підприємництва, програм підтримки зовнішньоекономічної діяльності, а також із залученням фінансових коштів Інвестиційного фонду України і інших державних фінансових інститутів розвитку.

З метою забезпечення підтримки розвитку кластерів на державному рівні має здійснюватися розробка і затвердження відомчими нормативними актами відомчих або галузевих (секторальних) планів дій з реалізації кластерної політики, яка забезпечує інтеграцію кластерного підходу в галузеві і секторальні стратегії розвитку, які розробляються і реалізуються. Така підтримка здійснюватиметься також через державні і відомчі цільові програми та реалізацію заходів, направлених на підтримку проектів розвитку кластерів.

З метою забезпечення можливості ефективного і адекватного врахування пріоритетів розвитку кластерів в рамках розробки і реалізації регіональних і муніципальних стратегій і програм

соціально-економічного розвитку необхідні вимоги мають бути закріплені в нормативних актах і методичних рекомендаціях, які визначають порядок розробки відповідних стратегій і програм.

Важливим із пріоритетів розвитку кластерів є ініціативи у співпраці України з країнами — учасницями програми EUREKA. Кластерні проекти EUREKA є успішними прикладами такої співпраці. Ці ініціативи продемонстрували свій широкий потенціал для того, аби стати двигунами пріоритетів розвитку кластерів у своїх галузях промисловості. Досвід країн — учасниць програми EUREKA свідчить про перспективність і значну актуальність програми, яка надає рівні умови для всіх учасників, що позитивно позначається на об'єднанні загальних зусиль різних галузей науки і техніки всієї Європи для вирішення глобальних проблем.

На сьогодні розвиток програми EUREKA в Україні має такі напрямки:

- підняття ролі програми EUREKA в науково-дослідних розробках українських підприємств та організацій;

- залучення наукових, науково-технічних організацій і підприємств України, які працюють у сфері розробки та досліджень, до участі у спільних проектах європейської програми EUREKA з метою створення конкурентоспроможної науково-технічної продукції;
- залучення недержавних коштів для виконання науково-технічних проектів;

- подання та затвердження на Конференції Міністрів програми EUREKA спільних проектів та проектних пропозицій, у яких Україна є головним виконавцем, з метою виходу української науково-технічної продукції на європейський ринок наукової праці;

- здійснення пошуку закордонних співвиконавців для виконання спільних проектів за участю України та подальшого використання та впровадження створеної науково-технічної продукції;

- організація участі представників наукових, науково-технічних організацій і підприємств України у заходах

програми EUREKA за кордоном та в Україні з метою проведення маркетингу українських ідей та проектів на європейському ринку наукової праці;

— організація презентацій та науково-технічних заходів європейської програми EUREKA;

— збільшення кількості виконуваних українських проектів в рамках програми EUREKA, особливо в таких наукоємних сферах, як інформаційні технології, зв'язок, роботи та виробництва автоматизація.

7. ЗАХОДИ, НАПРАВЛЕНІ НА ПОПЕРЕДЖЕННЯ РИЗИКІВ НЕЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ.

До основних ризиків реалізації кластерної політики слід віднести:

— ризики вибору помилкових пріоритетів фінансування заходів кластерної політики з бюджетних джерел;

— ризик недостатньої координації діяльності при реалізації кластерних проектів на державному, регіональному і місцевому рівнях;

— низький рівень участі органів виконавчої влади суб'єктів України і місцевого самоврядування в реалізації кластерних проектів;

— ризик неефективності моніторингу реалізації кластерної політики унаслідок відсутності чіткої системи показників оцінки їх ефективності;

— ризик неадекватних методик оцінки ризиків при реалізації кластерних проектів і контролю за ними (наприклад, недооблік непрямих витрат).

Основними напрямками дій, направлених на попередження ризиків неефективності реалізації кластерної політики, будуть:

1. Розробка чітких критеріїв для оцінки ефективності і результативності кластерних проектів, заходів і кластерної політики в цілому.

2. Використання проектного підходу і орієнтація на результат при наданні фінансування.

3. Використання конкурсних механізмів підтримки кластерних проектів.

4. Використання механізмів приватно-державного партнерства як необхідної умови фінансування кластерних проектів.

5. Використання умов співфінансування кластерних проектів з боку органів виконавчої влади суб'єктів України (муніципальні утворення).

6. Організація спеціальних освітніх програм для співробітників державних організацій з питань кластерної політики.

7. Ефективне використання кращого зарубіжного досвіду.

8. Гнучкість механізмів підтримки кластерних проектів, що використовуються.

8. ОСНОВНІ ПОТЕНЦІЙНІ РЕЗУЛЬТАТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Реалізація заходів, передбачених в Концепції, дозволить:

— забезпечити зростання нецінової конкурентоспроможності вітчизняних підприємств;

— забезпечити зростання несировинного і високотехнологічного експорту товарів і послуг;

— стимулювати збільшення кількості малих і середніх підприємств;

— забезпечити прискорений розвиток інноваційного сектора економіки;

— підвищити ефективність системи підготовки кадрів для потреб економіки;

— забезпечити зростання прямих вітчизняних і іноземних інвестицій;

— стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів базування кластерів;

— стимулювати виконання Указу Президента України "Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні і поліпшення забезпечення громадян України житлом".

9. ПІДСУМКИ ТА ВИСНОВКИ

В Україні не достатній практичний досвід кластерного управління і немає відповідної нормативно-правової бази. Проте, що у кластерів велике майбутнє, свідчать як зарубіжний досвід в сфері планування кластерів, так і практика перших спроб та зусиль, спрямованих на кластеризацію в регіонах Поділля, Карпат, Полісся, Севастополя та інших регіонів. Це підтверджує доцільність та актуальність подібного формування партнерств, мереж, кластерів та мегакластерів на базі співпраці влади, громадських організацій, регіональних промислових парків, ділових асоціацій та всього фізичного та інтелектуального потенціалу територій та регіонів. Ця практика вимагає всебічної державної підтримки з метою поширення Концепції на інші напрями економічного розвитку в усіх регіонах України.

Конкурентоспроможність України в значній мірі буде залежати від того, як оперативно надалі формуватиметься та розгортатиметься модель підтримки та розвитку сучасних інтеграційних систем та їх невід'ємної частини — кластерних структур та систем міжкластерної взаємодії бізнес-мереж.

Для підтримки та розвитку сучасних інтеграційних систем та їх невід'ємної частини — кластерних структур та систем міжкластерної взаємодії бізнес-мереж доцільно при Верховній Раді України створити комісію з розвитку інтеграційних соціально-економічних структур (промислових, науково-технологічних та бізнес-парків, вільних економічних зон та спеціальних зон економічного та технологічного розвитку, high-test парків), яка має забезпечити розробку необхідних законодавчих актів та надання новим структурам необхідних прав та переваг для розвитку.

Одночасно з нормативно-правовим забезпеченням розвитку інтеграційних соціально-економічних структур потрібно здійснювати координацію діяльності міністерств та відомств з реалізації програм інноваційного розвитку і підвищення конкурентоздатності національної економіки та окремих регіонів. Для цього Кабінету Міністрів України потрібно розробити програму розвитку інноваційних промислових кластерів, в якій передбачити систему заохочення для учасників та відповідні додаткові пільги, з допомогою яких можна збільшити надходження прямих іноземних інвестицій, створити нові робочі місця і тим самим зменшити обсяги еміграції молоді та кваліфікованої робочої сили.

Таким чином, створення регіонального виробничого кластера дозволить підвищити конкурентоспроможність економіки, рівень і якість життя населення України за рахунок поліпшення інвестиційного клімату, інституційних перетворень.

Література:

1. Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. — К.: Наукова думка, 1998. — 390 с.

2. Коробков А.Н. Формирование кластеров городской экономики, основанной на знаниях // Сборник "Новое в экономике и управлении". — Вып. 6. — М., МАКС Пресс, 2006. — С. 28—38.

4. Коробков А.Н. Кластерный подход к формированию стратегии развития города // Сборник "Новое в экономике и управлении". — Вып. 6. — М., МАКС Пресс, 2006. — С. 19—27.

5. Кухленко О., Смирнова О. Стратегия инвестиционной деятельности в Украине // Экономика Украины. — 2002. 11. — С. 22, 27, 6.

6. Пересадка А.А. Инвестиционный процесс в Украине. — К.: Лібра, 1998. 388 с.

7. Портер М. Международная конкуренция. — М.: Международные отношения, 1993. — 468 с.

8. Федоренко В.Г., Гойко А.Ф. Инвестознавство. — К.: МАУП, 2000. — 407 с.

9. Методы оценки эффективности и привлекательности инвестиционных проектов (методические рекомендации) / Шилов З.И., Кухленко О.В., Гойко А.Ф. и др. — К.: КДТУБА, 1997. — 91 с.

10. Майкл Портер. Конкурентна перевага націй, Макміллан, Лондон. — 1990 р.

11. М.Портер. Кластери та нова економіка конкуренції, Гарвардський бізнес огляд 1998 р.

12. Програма галузевих кластерів: Огляд, Ричард Бленді, Центр прикладної економіки, університет Південної Австралії.

13. Гребенкин А.В. Трансрегресивный подход к региональной промышленной политике: Научный доклад. — Екатеринбург: ИЭ УрО РАН, 2007.

14. Кондратьев В. Промышленная политика или политика конкурентоспособности. Структурные и секторальные аспекты. Качество роста. Направления конкурентоспособного роста. — М.: Фонд комплексных прикладных исследований. — Октябрь — 2003.

15. Смирнов Е. Инновационный вектор промышленной политики Европейского Союза // Международная экономика. — 2007. — № 2. — С. 58.

16. Завадников В. О промышленной политике в Российской Федерации // Промышленная политика в Российской Федерации. — 2007. — № 5. — С. 3.

17. Dosi G., Llerena P., Labini M.S. Evaluating and Comparing the innovation performance of the United States and the European Union/Expert report prepared for the Trend Chart Policy Workshop 2005. June 29, 2005. P. 36.

18. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI в. — М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель. — 2006. — С. 25.

19. Татаркин А., Романова О., Филатова М. Структурная перестройка промышленности как элемент длинного нового процесса // Федерализм. — 2000. — № 4.

20. Долгосрочный прогноз развития экономики России на 2007-2030 гг. (по вариантам): Под ред. академика РАН В.В. Ивантера и д.э.н. М.Н. Узякова. — М.: ИНХП, 2007. — С. 10, 11, 49.